

KURULUŞUNDAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNA KADAR MISIR SİYASETİNDE VAFD PARTİSİ

*Wafd Party In The Egypt Politics From The Foundation Until The
End Of The Second World War*

Turgay MURAT

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalandığı Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Mısır'ı tamamen kendi kontrolü altına alan İngiltere, bu sürecin ardından Mısır'ın bağımsızlık umutlarını sürekli canlı tutarak, bu stratejik bölgeyi elinde tutmaya çalışmıştır.

Biz bu çalışmamızda özellikle İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesinin öncülüğünü yapan Vafd Partisi'nin incelediğimiz dönem içerisinde İngilizlere karşı verdiği mücadeleyi anlatmaya çalıştık. Bu mücadele içerisinde Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kendilerine verilen bağımsızlık sözünün yerine getirilmediğini gören Mısır halkının adeta liderliğine soyunan Vafd Partisi bu dönem içerisinde hem İngilizlere karşı ve hem de Mısır yönetimine karşı etkili bir mücadele göstermiştir. İngiltere ise, Vafd Partisi'nin bu mücadelesini engellemek amacıyla sürekli olarak, Kral ile arasını iyi tutarak Vafd Partisi'ne karşı Kral'ı sürekli olarak kışkırtan bir siyaset takip etmiştir. Bu konuda başarılı olan İngiltere, halkın büyük bir desteğini alan Vafd'a karşı bu siyasetini devam ettirememiş ve 1922'de Vafd Partisi'nin yoğun mücadelesi sonucunda Mısır'ın bağımsızlığını tanımıştır. Bu bağımsızlığa rağmen Mısır üzerindeki stratejik konumunu devam ettiren İngiltere, bir süre sonra Vafd Partisi'ni de kontrolü altına almayı başarmıştır. Böylece Vafd Partisi üzerinde de etkili olan İngiltere, 1952 Mısır devrimine kadar Mısır üzerindeki bu nüfuzunu devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Vafd Partisi, Saad Zağlul, İngiltere, Bağımsızlık.

ABSTRACT

At the end of the First World War when the Ottoman Empire was expired, England took Egypt under its control totally and tried to hold this strategic region in its hands by keeping the independence hopes of Egypt alive after this process.

In this study, we tried to explain the Wafd Party leading the struggle of independence against the English in this period. Wafd Party, which led the Egypt people in this period, saw that the promises for the independence was not kept after the First World War made an effective struggle against both the English and Egypt administration. To prevent the struggle of Wafd Party, England got an well with the King and followed provoking politics continuously. England, which was successful in this point, could not continue this politics against Wafd Party that was supported greatly by the people and the independency of Egypt was recognized in 1922 as a

result of the struggle of the Wafd Party. However, in spite of this independency, England continued its strategic position and succeeded to take the Wafd Party under its control, too. Thus, being influenced on the Wafd Party, England continued its influence on Egypt until the Egypt revolution in 1952.

Key Words: Egypt, Wafd Party, Saad Zaglul, England, Independence

GİRİŞ

Ortadoğu toprakları içerisinde önemli bir coğrafi konuma sahip olan Mısır, Nil nehrinin de etkisiyle bu topraklar üzerinde stratejik bakımdan en önemli devletlerden biri olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Memluk Devleti üzerine yaptığı sefer sonucunda Osmanlı topraklarına katılan Mısır, uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde içte ve dışta yaşadığı sorunlar sebebiyle eski gücünü kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti, bu dönemdeki sömürgeci devletlerin ana hedefi haline gelmiştir. Sömürgeci güçlerin Osmanlı toprakları üzerindeki bu hedefi, Osmanlı'nın Mısır üzerinde giderek hâkimiyetini kaybetmesiyle, bu bölge üzerinde daha da yoğunlaşmıştır. Özellikle Süveyş Kanalı'nın da açılmasıyla İngiltere ve Fransa için daha da önemli hale gelen Mısır, İngiliz – Fransız mücadelesinin yaşandığı önemli bir stratejik mevki haline gelmiştir. Tüm bunların sonucunda İngiltere, Mısır'ı Süveyş Kanalı'nı güvence altına almak, Mısır'ın siyasi ve mali istikrarını sağlamak ve ülkeyi Fransızlara kaptırmamak için 1882'de işgal etmiştir¹. Zira Fransa'nın Süveyş Kanalı projesi ile İngiltere'nin sömürgeleriyle olan bağlantı yolunu ele geçirmesi İngiltere'yi telaşlandırmıştı. Ayrıca İngiltere ve Fransa arasında bir savaş çıkması halinde Fransa tarafından Süveyş Kanalı'nın kapatılabilecek olması da İngiliz Hükümeti'ni endişelendirmişti².

Sonuçta İngiltere, 1882'de Mısır'ı işgal ederek, burada uzun yıllar sürecek olan hâkimiyetinin ilk adımını da atmıştır. İşgalin ardından İngiltere, Fransa ve diğer uluslararası güçlerin tepkisinden çekindiği için Mısır'ı doğrudan yönetimi altına almamıştır. Görünürde Mısır, eskisi gibi hıdiv ve hükümetince yönetiliyor ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığı devam ediyordu. Ancak Mısır'ın asıl yöneticisi, Mısır Hükümeti'nin üzerinde büyük bir denetim kuran İngiliz Başkonsolosu olmuştur. Her nezarete Başkonsolos'un emrinde olan İngiliz danışmanlar yerleştirilmiştir. Bunların

¹ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008, s.118.

² Esra Sarıkoyuncu Değerli, “ Kendi Arşiv Belgeleriyle İngiltere'nin Ortadoğu Politikası”, *Onbirinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s.73–74.

görevi Mısır Hükümeti'ne tavsiyelerle yardımcı olmaktı. Gerçekte ise onların onayı olmaksızın ülke yönetimiyle ilgili herhangi bir kararın çıkması mümkün değildi. İngilizlerin kurmuş olduğu bu dolaylı yönetim biçimine tarihte örtülü protektora adı verilmiştir. Örtülü Protektora Mısır'da 1914 yılına kadar devam etmiştir³.

1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı, Mısır milliyetçi hareketinin gelişimi açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur. Savaş koşulları, İngiliz yönetimine ülkeyi daha rahat kontrol edebilecek olanaklar sağlarken, aynı koşullar ülkeyi eskisi gibi sınırsız bir özgürlükle yönetmelerini de zorlaştırmıştı. İngilizler ülkede ortaya çıkan milliyetçi düşüncüyü ve eylemleri denetim altına alabilmek amacıyla 1913 yılında savaşın arifesinde bir yasa çıkartarak, yeni bir yasama meclisi kurdu, Hükümet tarafından atanan 17 üye ile halk tarafından dolaylı biçimde seçilen 66 üyeden oluşan bu meclisin yasaları tartışma ve önerme yetkisi bulunuyordu. Yapılan seçimlerde eski bir yargıç, yönetici Eğitim ve Adalet Bakanlığı yapmış olan Saad Zağlul, ilk kez belirgin bir seçim kampanyası oluşturmuş ve Yasama Meclisi Başkanı seçilmiştir. Bu kısa ömürlü meclisin etkinliği, giriştiği reform çabalarına karşın, bir danışma meclisi olma işleviyle sınırlı kalmıştır⁴.

1914 Ağustos'unda Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti savaşa girmediğinden Mısır, tarafsız konumdaydı. Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında savaşa girmesinden sonra 5 Kasım 1914'te Mısır'daki İngiliz Komutanlığı, İngiltere'nin Mısır'ın haklarını ve özgürlüklerini korumak için savaşmakta olduğunu belirtirken, aynı zamanda buralara savaştan sonra kendi kendilerini yönetme hakkının da verileceğini vaat ediyordu. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle İngiltere, 7 Kasım'da Osmanlı'nın düşman bir ülke olduğunu ve Almanya'nın yanında yer aldığını belirtmişti. İngiltere'nin Mısır'ı ilhak etmesi yasal değildi; çünkü Osmanlı Devleti o sırada savaşa dâhil olmadığından ve Mısır resmen Osmanlı sınırları içinde kabul edildiğinden İngiltere'nin Mısır'ı ilhak etmesi mümkün değildi. Bu duruma bir kılıf bulmak ve Mısır'da himayeci bir devlet olmak için İngiltere, 18 Aralık 1914'te Mısır Hıdivi II. Abbas'ı çekilmeye zorlayarak, yerine Hüseyin Kamil'i geçirdi. Hüseyin Kamil Sultan unvanı almaya daha istekli olup, ayrıca Osmanlı Devleti'nden ayrılmaya niyetliydi⁵.

³Mustafa Gençoğlu, *İngiliz Hâkimiyetinde Mısır (1882- 1914)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997, s.60.

⁴ E. Zeynep Güler, *Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık (Tahrir Meydanı'nda Korkuyu Yenmek)*, İstanbul, 2011, s.64-65.

⁵ Sabit Duman, *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, İstanbul, 2010, s.291-292.

Böylece 18 Aralık 1914'te Mısır üzerinde bir "himaye rejimi" kuruldu⁶. Artık bir Osmanlı eyaleti olmaktan çıkan Mısır, İngiliz protektorası⁷ olmuştu⁸. Bu gelişmeler üzerine Mısır'da meclisin görevi son bulmuş ve Hidiv Abbas Hilmi İngilizler tarafından görevden alınarak, yerine Hüseyin Kamil atanmıştır⁹. İngilizler, Hüseyin Kamil'e Osmanlı Devleti'nden resmi kopuşun belgesi olarak da, "Sultan" unvanı vermişlerdir¹⁰. İngiltere, bu süre içinde genel sömürge politikası çerçevesinde Mısır'daki egemenliği yönetenleri yönetmek suretiyle sürdürmüştü. Ancak, İngiltere'nin Mısır'a girmesinden beri bu ülkede gelişmekte olan bağımsızlık hareketi, Birinci Dünya Savaşı sırasında daha da güçlenmişti¹¹. Mısır'da İngilizler tarafından uygulanan bu politika Birinci Dünya Savaşı sırasında Mısır'da ekonomik ve politik çöküntüleri devam ettirmiş ve İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi hız kazanmıştır.

Savaş sırasında Mısır toprakları müttefik kuvvetlerin Asya- Avrupa arasında geçiş ve konaklama alanı olarak kullanılmıştır. Savaş, ülkeyi, ekonomik ve sosyal açıdan altüst ederken ekonomi durma noktasına gelmiştir. Tüm bunlar halk arasında İngilizlere karşı duyulan hoşnutsuzluğu daha da arttırmıştı. İngilizler ise savaş devam ettikçe, Mısır'da daha sert ve saldırgan bir idare kurmuşlardır. Savaşın bitiminde Mısır, koşulsuz bağımsızlık talep ederken, İngiltere tüm ülkede kontrolü bütünüyle ele geçirmişti¹². Bu durum İngilizlerin Ortadoğu'da ve Mısır'da asıl amacını ortaya koyuyordu.

1. İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Vafd Partisi

1918'deki ateşkesten sonra Mısır'da milliyetçi duygular giderek hız kazanmaya başlamıştı¹³. Bu amaçla İngilizler, Mısır'da artan milliyetçilik duygularını Mısır yönetimine yaklaşmakla, engelleme yoluna gitmişlerdi.

⁶ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara, 2004, s.23.

⁷ Protektora: Britanya'nın 1825'ten sonra kullandığı, sömürgeci farklı olarak, bu ülkeyi yabancı toprak olarak kabul eden, söz konusu devletle yapılan özel anlaşmalara dayanan, ülkede mevcut egemen yapıyı koruyan yarı- resmi bir idari statüdür. Yabancı toprak olarak kabul edilen bu yerlerde "barış, düzen ve iyi hükümet" adına yasa yapma yetkisi Britanya Krallığına aittir. Bkz. E. Zeynep Güler, *Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık (Tahrir Meydanı'nda Korkuyu Yenmek)*, İstanbul, 2011, s.65.

⁸ Arthur Goldschmidt JR.-Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Aydemir Güler), İstanbul, 2008, s.332.

⁹ E. Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.65.

¹⁰ Arthur Goldschmidt JR.- Lawrence Davidson, *a.g.e.*, s.332.

¹¹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul, 2000, s.547.

¹² E. Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.65-66.

¹³ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.293.

Hiçbir İngiliz, savaştan sonra Mısır milliyetçiliğinin bu kadar canlanacağını tahmin etmemişti. Ülkede toprak sahipleri ve aydınlardan oluşan ılımlılar, güçlü olsalar da 1914 Yasama Meclisi'nde azınlıktaydılar. Bunlardan biri olan, temsilciler meclisinin seçilmiş Başkan Yardımcısı Saad Zağlul, hükümet ve İngiliz danışmanlarına yönelik eleştirileriyle öne çıkmaya başlamıştı. Mısır'da zengin bir çiftçinin oğlu olan Zağlul, 1870'lerde El- Ezher Üniversitesi'nde okumuş ve daha sonra hükümet gazetesinin yayınına üstlenmişti. 1882'de, Urabî devrimini destekleyen Zağlul, İngiliz işgalinden kısa bir süre sonra Hidiv Tevfik'e suikast planlamak suçlamasıyla tutuklanmıştır. Hapisten çıktıktan sonra Fransa'ya giden Zağlul, burada hukuk okumuştur¹⁴. Daha sonra Mısır'a dönen Zağlul, Yargıtay üyeliği yapmasının yanı sıra Başbakan Mustafa Fehmi Paşa'nın damadı olmasının da etkisiyle, 1906'da Lord Cromer'in tavsiyesiyle Milli Eğitim Bakanlığı, 1910'da da Adalet Bakanı olmuştu. Ancak 1913'te Lord Kitchener ile anlaşamadığından bu görevinden istifa etmiştir¹⁵.

13 Kasım 1918'de¹⁶, Birinci Dünya Savaşı sonucunda imzalanan ateşkes sonrasında, Mısır halkının umut bağladığı ulusal bir önder durumuna gelen Saad Zağlul, Mısır'ın bağımsızlığı umudunu Wilson ilkelerine bağlamıştı¹⁷. Bu amaçla Zağlul, ateşkes imzalanır imzalanmaz bir Mısır delegasyonunu oluşturmuştur¹⁸. Zağlul, savaş sonrası dünyasının ele alındığı, Paris görüşmelerine doğrudan katılmaları söz konusu olursa; Mısır halkının sorunlarının doğrudan anlatılarak, bağımsızlığın sağlanabileceğini düşünmekteydi. Zağlul bu çerçevede Mısır'ın geleceğini Versay Konferansı'nda ele almayı planlamaktaydı. Zağlul'un kurduğu heyette kendinden başka Abdülaziz Fehmi ve Ali Şaravi de bulunmaktaydı. Ancak İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Sir Reginald Wingate'in bu heyetin hiçbir resmi sıfatı olmadığını belirtmesi üzerine Zağlul, daha sonra 1923'te siyasal parti (Vafd Partisi) haline dönüşecek olan ve tüm ulus adına hareket ettiğini ileri süren bir heyet (El -Vafd el Mısri) oluşturmuştur¹⁹.

Bu heyetin istekleri reddedilince, Vafd temsilcileri, Mısır halkına başvurarak, ülke içinde dolaşp, İngiliz destekli hükümdarları ve onun bakanlarının değil, kendilerinin halkın iradesini temsil ettiklerini duyurarak, halkın desteğini istemişlerdir. Böylece modern Mısır tarihinin en çok

¹⁴ Arthur Goldschmidt JR.-Lawrence Davidson, *a.g.e.*, s.336.

¹⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu (Siyaset, Savaş ve Diplomasi)*, Bursa, 2008, s.184.

¹⁶ Arthur Goldschmidt JR.-Lawrence Davidson, *a.g.e.*, s. 337.

¹⁷ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.184.

¹⁸ Maurice Harari, *Government And Politics Of The Middle East*, America, 1967, s. 60.

¹⁹ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.184-185.

desteklenen siyasal partilerinden biri olan Vafd kurulmuş oldu²⁰. Zağlul ve Vafd Partisi, Mısır için bağımsızlık, anayasal hükümet, yabancılara güvenlik garantisi ve Süveyş Kanalı için de 1888 Antlaşması koşullarının uygulanmasını istiyordu. Zağlul ayrıca ülkesinin Milletler Cemiyeti'nin yol gösterici korumasına girmesini talep etmekteydi. Ama asıl amacı, İngiliz egemenliğinden kurtulmaktı. Ancak ülkedeki İngiliz güçleri 1919'da Zağlul'u Malta'ya sürgüne gönderdiler²¹.

Zağlul'un sürülmesi, Mısır halkının bastırılmış duygularının patlamasına yol açmış ve Vafd adına bir destek dalgası başlatmıştır. İngilizler, bu gösterileri güç kullanarak dağıtmaya çalışınca, gösterilerin şiddeti artmış ve ülke çapında, 1919 devrimi denilen bir karışıklık başlamıştır. Kahire'de hukuk fakültesi ve El- Ezher öğrencilerine işçiler ve kadınlar da katılarak, liderlerinin geri getirilmesini ve ülkelerine bağımsızlık verilmesini istediler; avukatlar ve devlet memurları greve giderek, mahkemeleri ve bürokrasiyi kapattılar. Kırsal kesimde köylüler ise tren raylarını sökerek, vagonları ateşe verip birçok İngiliz askerini öldürmüşlerdir. Bunun üzerine İngilizler de halkın üzerine silahlı kuvvetleri sürmüşlerdir. 1919 yılı sonuna gelindiğinde sekiz yüz Mısırlı öldürülmüş ve bin dört yüz kişi de yaralanmıştı. Sonunda İngiliz Yüksek Komiseri General Allenby'nin, Zağlul ile arkadaşlarına Paris Barış Konferansı'na katılma izni vermesiyle ortalık sakinleşmiştir. Böylece Mısır halkı, bir sivil yurttaş grubu olan Vafd'ı milli temsilci rolüne yükseltmişti. Mısır heyeti Paris'te sempatiyle karşılanmadıysa da, İngiltere, Mısır ile olan ilişkisinin geleceği konusundaki tartışmalara Zağlul'u da katmaya karar vermişti²².

Vafd'ın mücadelesi hız kazanınca, İngilizler bu durumu iyileştirme yolunu tercih ettiler. İngilizler koşullar ne olursa olsun Süveyş Kanalı'nı dolayısıyla da Mısır'ı bırakmak niyetinde değildiler. Mısırlı milliyetçilerle bir anlaşmaya varmak için çözüm yolları arandı. Zağlul'ün ilk savunduğu, Sudan'ın, Mısır'ın ayrılmaz bir parçası olduğuydu. Milner, Sudan konusunun görüşme dışında tutulmasının gerektiğinin altını çiziyor, program yalnızca Mısır'la sınırlı tutuluyordu. 19 Ocak 1899 Mısır - İngiliz antlaşmasına göre konu açıldı, ama Sudan konusu belli nedenlerden dolayı tartışma konusu olmaktan çıkartılmıştı. Mısırlılar da bunun tekrar gözden geçirilmesini bu antlaşma taslağında bazı değişikliklere gidilmesini istiyorlardı. Milner ve Lord Curzon bunu kabul etmelerine rağmen İngiliz kabinesi herhangi bir düzenlemeyi reddetti. Gayr-i resmi görüşmeler

²⁰ William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.219.

²¹ E. Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.70.

²² William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.220.

tıkanınca Mısır heyeti de Londra'da iki gün daha kaldıktan sonra heyetin ayrılması üzerine Milner, görevi bıraktı. 1921 Haziran'ında onun görevini Lord Curzon üstlendi. Ancak Curzon başkanlığındaki toplantılardan da bir sonuç alınamadı. İngiltere'nin Mısır'ın bağımsızlığını kabul etmesine rağmen, temelde anlaşmazlık konusu İngilizlerin, Mısır'daki askeri varlığı idi. Mısırlılar, Kanal Bölgesi'ndeki bütün İngiliz askerinin geri çekilmesini isterken, İngiltere buna karşı çıkmaktaydı. İngiltere ihtiyaç duyduğu takdirde Mısır'ın herhangi bir bölgesini askeri işgal altına almak istemekteydi. Diğer anlaşmazlık noktalarından biri de İngiltere'nin Mısır Dışişlerini kontrol etme isteğiydi. Başka bir nokta da, Mısır'ın kendi kendisine yetecek yeterli uzman olmaması gerekçe gösterilerek İngilizlerin, Mısır Hükümeti'nde bürokratik kadrolarda İngiliz danışmanların görev yapmasını istemesi de çözüme kavuşturulamamıştı. Bütün bunlar görüşmeleri çıkmaza soktu. 3 Aralık 1921'de Mısırlılarla bir antlaşma yapıldı. Allenby, Mısır Sultanı'na İngiltere'nin Mısır'daki politikasını genel olarak açıklarken Mısır'ın, İngiliz imparatorluk sisteminin uzantısının bir parçası olduğunu, Zağlul tarafından önderlik edilen milliyetçi hareketin bu politikaya sekte vurduğunu ve İngiltere'nin temel amacının Fuat'ın otoritesini Mısır'da hâkim kılmak olduğunu söyledi. Böylelikle İngiltere, Mısırlı milliyetçilere karşı mücadelesinde Sultanın desteğini sağlamış olmakta, buna karşılık da Fuat da tahtta kalabilmek için İngiliz desteğine bir bakıma bağlı kalmaktaydı. Curzon'un barış taslağının açıklanmasıyla Zağlul tutuklanarak, tekrar sürgüne gönderildi. Bunun üzerine ülkede bir dizi grevler ve gösteriler başlamıştır²³.

Zağlul ve öteki milliyetçi liderlerin defalarca sürgün edilmelerine rağmen, devam eden ayaklanmalar ve düzensizliklerden sonra İngiltere, tek taraflı olarak protektoranın son bulduğunu ilan etmiştir²⁴. Ancak İngiltere, 28 Şubat 1922'de Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmekle birlikte, Süveyş Kanalı ve Mısır'daki yabancıların haklarının savunmasını üzerine alıyor ve Sudan üzerindeki kontrolünü elinde tutuyordu²⁵. Ayrıca İngiltere, yaptığı düzenlemeyle, Mısır'ı bir krallık durumuna getiriyordu²⁶. Böylece Mısır'da anayasal monarşi kurulmuştur²⁷.

²³ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.300-302.

²⁴ Peter Mansfield, *Mısır İhtilali ve Nasır*, (Çev: Ergün Tuncalı), İstanbul, 1967, s.19.

²⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.* s.24.

²⁶ Anıl Çeçen, "Arap Dünyasında Nasır Önderliği", *Avrasya Dosyası (Arap Dünyası Özel)*, C.6, S.1, Ankara, 2000, s.187.

²⁷ Fulya Atacan, "Otoriteryanizm Kısılcığında Mısır", *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, (Yayına Hazırlayan: Fulya Atacan), İstanbul, 2004, s.18.

1922’de Kral unvanını alan Fuad, ülkede yeni bir anayasa oluşturulması için girişimlerde bulunmuş ve Belçika Anayasası model alınarak, 19 Nisan 1923’te Mısır Anayasası açıklanmıştır. Bu Anayasa; Kral’a, Bakanlar Konseyi’ne, Senato’ya ve Temsilciler Meclisi’ne yer vermektedir. 1923 Anayasası ile Mısır’ın egemen, özgür ve bağımsız bir ülke olduğu ilân edilmekle birlikte, tüm Mısırlılar eşit sivil ve siyasi haklardan yararlanma konusunda yasalar karşısında eşit görülmektedir. 1923 Anayasası’na göre tüm güçler Kral’ın elinde toplanmıştır. Mehmet Ali soyundan gelen Krallık, babadan oğla geçmekteydi. Kral tüm askeri ve sivil otoriteyi temsil etmekte ve gücü elinde bulundurmaktaydı. 1923 Anayasası ile güçlü bir monarşinin yanı sıra halk tarafından seçilen bir parlamento da yer almaktaydı. Kral’ın elinde büyük bir güç toplanmasına olanak veren ve kişi haklarının mutlak bir biçimde tarif edildiği 1923 Anayasası, Saad Zağlul ve liberal akımın başlıca temsilcilerini bir araya getiren Vafd Partisi’nin büyük bir zaferi olarak kabul edilmiştir. 1923 sonu ve 1924 yılı başında yapılan ilk meclis seçimlerinde, Vafd Partisi, Saad Zağlul liderliğinde 214 sandalyeli Temsilciler Meclisi’nde 188 sandalye kazanmıştır²⁸. Böylece Saad Zağlul, Mısır’ın ilk seçilmiş Başbakan’ı olmuştur²⁹.

1918 yılında Saad Zağlul liderliğinde kurulan Vafd Partisi, bundan sonra Mısır’ın siyasal yaşamında önemli bir başlangıççı temsil etmiştir. Vafd Partisi, 1919–1952 yılları arasında özellikle ülkenin “ liberal döneminin” başlıca siyasal aktörüdür. Mısır’ın siyasal yaşamında bir siyasal partiden çok Mısır milliyetçiliğini bünyesinde toplamış ve bu hareketin örgütlü bir dışa vurumu olarak görülmüştür. Vafd Partisi, Mısır’ın ilk burjuva nitelikli siyasal partisi olduğu gibi bir dönem modernleşmeci geleneğin en rafine temsilcisidir. Varlıklı toprak sahibi sınıfların ve şehirli, eğitilmiş (avukat, doktor, mühendis) meslek sahibi kesimin temsilcisi konumunda olmuştur. Programı itibarıyla çevresinde farklı etnik, dini grupları ve oy potansiyeli anlamında farklı sınıfları bir araya getiren birleşik bir cephe oluşturmayı başarmıştır. Vafd Partisi’nin kurulduğu ve çalışmalarını sürdürdüğü dönem, Mısır’ın siyasal açıdan en çalkantılı ve istikrarsız dönemiydi. Parti kurulduğu dönemden itibaren Mısır’ı barışçı yollarla tam bağımsızlığa kavuşturmayı hedeflemiştir³⁰. Vafd Partisi, Mısır elit tabakasının çoğunluğu tarafından ideolojik ve sosyo - ekonomik açılardan destek görmüştür. Kendisini Mısır’daki liberal demokrasinin temsilcisi olarak gören Vafd, tam

²⁸ E. Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.71.

²⁹ William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.221.

³⁰ E. Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.71–72.

bağımsızlık konusunda İngiltere'ye karşı oldukça agresif bir tutum sergilemiştir³¹.

Vafd Partisi'nin iktidara gelmesiyle, Mısır'da demokrasi yine de tam olarak uygulanamamıştır. Bunun sebepleri olarak şunlar söylenebilir: Birincisi, anayasanın yapısıydı. Kral'a Başbakan'ı atama ve parlamentoyu feshetme dâhil çok geniş yetkiler veriyor ve böylece kurumsal bakımdan zayıf bir yasama gücü oluşturuyordu. Nitekim Kral Fuat, kraliyet haklarını korumaya kararlıydı. İkincisi; İngilizler, Mısır politikasına müdahaleye devam ettikleri için parlamenter sistemin bütünlüğü baltalanmaktaydı. Üçüncüsü; ne Vafd ne de diğer küçük partiler, parlamenter devlet için doğru yol olan uzlaşma ve muhalefete saygı ilkelerini benimsemiş durumdaydılar. Saad Zağlul, Kral kadar otoriter davranmaktaydı; parlamentonun diğer milletvekillerini hor görmekte ve bürokrasiyi niteliklerine bakmadan Vafd destekçileriyle doldurmaktaydı³². Bu durum, Vafd'a karşı muhalefetin genişlemesine ve Vafd'ın da giderek sertleşmesine yol açmıştır. Bu tutumlar, basına sansür de dâhil özgürlüklerin giderek sınırlandırılmasına kadar, varmış bulunmaktaydı³³.

Vafd Partisi'nin bu tutumunun yanında, Vafd, Kral ve İngilizler arasında sürekli bir iktidar mücadelesi yaşanmaktaydı. Vafd, tam bağımsızlık ve Kral'ın aleyhine parlamentoya daha fazla yetki istiyordu. Buna karşılık Kral Fuad, İngilizlere yanaşarak yetkilerini korumaktan yanaydı ve İngilizler de onu Vafd'a karşı destekliyordu³⁴.

Kral, Vafd ve İngilizler arasında yaşanan bu mücadele, Zağlul'u yeni bir politikaya yöneltmiştir. Bu, basın yoluyla kendi politikalarına destek bulurken, Mısır'ın iç işlerine ait olan meselelerde yabancıların karışmasını zorlaştıracak tedbirlerdi. Kamuoyu arkasında olduğundan, basının da desteklemesiyle Zağlul, Mısır'da oldukça güçlü bir konum elde etmiştir. İngiltere ise Mısır'da yasal bir himayeci devlet olduğunu savunmaktaydı. Bu arada Mısırlılar İngilizlerin gözetimi altında olan Sudan'da birçok eyleme girişmişlerdi³⁵. İngilizlere karşı girişilen bu eylemlerin en önemlisi Vafd'ın iktidarını da sona erdirecek olan, Sudan yüzünden İngiltere ile Mısır arasında çıkan bir olay olmuştur. Sudan Genel Valisi Sir Lee Stack'ın Kahire'de öldürülmesini bahane eden İngiltere'nin Mısır'a verdiği ultimatomen Kahire

³¹ Selma Botman, "The Liberal Age 1923–1952", *Egypt (Modern Egypt From 1517 To The End Of The Twentieth Century)*, (Edit: M.W. Daly), Cambridge, 2008, s.287–288.

³² William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.221.

³³ Tayyar Ari, *a.g.e.*, s.186.

³⁴ William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.221

³⁵ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.304.

tarafından kabul edilmemesi üzerine yoğunlaşan baskı karşısında Vafd Partisi istifa etmek zorunda kalmıştır. 1924 Kasımında gerçekleşen darbe sonrasında 1923 Anayasası rafa kaldırılmış ve eski tip sömürgeciliğe devam edilmiştir. Vafd'ın istifasıyla hükümet, İngiliz emperyalizmine bağlı feodallerin Ulusal Birlik Partisi tarafından kurulmuştur³⁶.

Bu dönemde ise İngilizler, ülkenin kontrolünü ellerinde tutmuşlardır³⁷. Ancak İngiliz destekli Ulusal Birlik Partisi'ne karşı halkın tepkisi yoğun olmuştur. Bu durum Vafd Partisi'nin 1925 seçimlerinde çoğunluğu sağlayarak galip gelmesini sağlamıştır³⁸. Bunun üzerine aynı gün parlamento dağıtılmıştır. Yeni seçimler 1926 Mayısında yapılmıştır. Bu seçimlerde de Zağlul ve Vafd Partisi'nin büyük başarı elde etmesi İngilizleri dehşete düşürmüştür. Zağlul Başbakan olabilirdi, ancak İngiliz Yüksek Komiseri Lloyd George buna izin vermedi ve Adli Yeğen Paşa'nın bir hükümet kurmasını istemiştir. 23 Ağustos 1927'de ölene kadar Saad Zağlul parlamento başkanı olarak kalmıştır³⁹. Saad Zağlul'un 23 Ağustos 1927'de ölümünün ardından Mustafa el- Nahhas liderliğinde Vafd Partisi, ulusçu bir parti olarak gücünü hissettirmeye devam etmiştir⁴⁰.

Zağlul'dan daha az yetenekli bir kişi olan Mustafa el- Nahhas, 1952 devrimine kadar Vafd'ı yönetmiştir⁴¹. Bu dönemde Vafd, Nahhas liderliğinde hâlâ geniş halk kitlelerini peşinden sürükleyebiliyorsa da eski canlılığını kaybetmiş bir durumdaydı⁴².

1927'den sonra yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Nahhas Hükümeti İngiliz baskısına fazla dayanamayarak istifa etmiştir ve Kral Fuat da parlamento dağıtmıştır. Bundan sonra 1929 Aralığında yapılan seçimlerde yeniden çoğunluğu sağlayarak 1930 Ocak ayında yeni hükümeti kuran Nahhas Paşa, İngilizlerin baskısı yüzünden bir defa daha iktidardan uzaklaştırılmış ve parlamento dağıtılmıştır ve Sıtkı Paşa İngilizler tarafından Başbakanlığa getirilmiştir⁴³.

İngilizlerin, Vafd Partisi düşmanlığı tamamen onun milliyetçilik arzularından kaynaklanmaktaydı. Nitekim Vafd'ın politikası, İngilizlerden

³⁶ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.186.

³⁷ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.306.

³⁸ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.186

³⁹ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.306.

⁴⁰ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, 2004, s.95.

⁴¹ Arthur Goldschmidt JR.-Lawrence Davidson, *a.g.e.*, s.341.

⁴² William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.222.

⁴³ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.187.

tamamen bağımsızlık ve Sudan'ın Mısır'ın ayrılmaz bir parçası olmasıydı; ancak Kral'ı da yanına alan İngilizler, kurulan Vafd hükümetlerinin kısa ömürlü olmalarını sağlamışlardır. Son olarak Sıtkı Paşa'yı Başbakanlığa getiren Kral Fuat, 1930'da parlamentoyu feshedip Mısır'da yeniden monarşik bir diktatörlük kurmuştur. Diğer taraftan İngilizler Vafd ile yeniden görüşerek anlaşmaya çalıştıysa da başarı kazanamadı ve 1930'da görüşmeleri kesti⁴⁴. Kral Fuat olağanüstü hal ilan ederek, 1923 Anayasası'nın yerine daha otoriter bir anayasayı yürürlüğe koyarak, Mısır yönetimini beş yıllığına bir kraliyet diktatörlüğüne çevirmiştir, ancak Mısırlı daha iyi ilişkiler kurabilmeyi isteyen İngilizler, 1923 Anayasası'na dönüşü ve serbest seçimlere gidilmesini önermişlerdir⁴⁵. 1930'dan sonra yapılan 1931 seçimlerini Vafd Partisi boykot etmiş ve Sıtkı Paşa'nın kurduğu hükümet 1933'e kadar işbaşında kalmıştır. İngiltere'nin Mısır iç politikasına bu denli müdahalesi 1930'lardan sonra istikrarsızlığın artmasına yol açmıştır. Nitekim Kral Fuat, İngilizlerin de desteğiyle 1923 Anayasası'nı 13 Aralık 1935'te tekrar yürürlüğe koymuştur⁴⁶. Bu arada 1936'da Kral Fuat ölmüş ve yerine oğlu Faruk, Kral olmuştur⁴⁷.

Mısır'da 1923 Anayasası'na uygun olarak, seçimler yenilenmiş ve Vafd Partisi yeniden seçimleri kazanmıştır⁴⁸. Bunun üzerine İngilizlerle anlaşma görüşmelerini yürütmek üzere bir ulusal koalisyon olarak, Ulusal Cephe Partisi kurulmuştur. 26 Ağustos 1936'da da İngiliz – Mısır anlaşması sağlanmıştır. Nahas Paşa, anlaşmanın imzalandığı Londra'dan büyük bir zafer havasında ülkesine dönmüş, ancak 1938'e kadar partinin içindeki yozlaşma oy oranının düşmesine neden olmuştur. Halk kitlelerinin gözünde Vafd Partisi'nin milliyetçi özelliği kaybolmuş ve halk üzerinde Vafd'ın kendilerini aldattığı düşüncesi doğmuştur⁴⁹. Nitekim 1936'da imzalanan İngiltere - Mısır antlaşmasına göre; her iki taraf da Mısır'ın bölgeyi savunabileceği konusunda anlaşana kadar, İngiltere Süveyş Üssü'nde on bin asker ve dört yüz pilot bulunduracaktı. Bu antlaşmanın içerdiği sömürgecilik düzeni, Mısır halkında milli birliğin ve milliyetçiliğin doğmasına sebep olmuştur⁵⁰. Bu durum Mısır halkının Vafd Partisi'ne olan güvenini azaltmıştır.

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, C.I, Ankara, 1994, s.205.

⁴⁵ Arthur Goldschmidt JR.- Lawrence Davidson, *a.g.e*, s.342–343.

⁴⁶ Tayyar Arı, *a.g.e*, s.187.

⁴⁷ E. Zeynep Güler, *a.g.e*, s.72.

⁴⁸ Arthur Goldschmidt JR.- Lawrence Davidson, *a.g.e*, s.343.

⁴⁹ E. Zeynep Güler, *a.g.e*, s.72.

⁵⁰ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere- Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945 – 1955)*, İstanbul, 2007, s.22.

Vafd Partisi'ne halk desteğinin azaldığını gören Kral Faruk, 1938 Şubat'ında parlamentoyu dağıtarak, Mısır'da yeni seçimlere gidilmiş ve seçim sonucunda Vafd dışında bir koalisyon hükümeti ülkenin kaderine dört yıl hâkim olmuştur⁵¹.

2.İkinci Dünya Savaşı Döneminde Vafd Partisi

İkinci Dünya Savaşı ortaya çıktığında İngilizler, Mısır'ı kendi ana Ortadoğu üssü olarak kullanmışlardır. Bu, İngilizler için öylesine önemliydi ki 1941'de Başbakan Churchill, bir söyleşide; "Mısır'ın ve Ortadoğu'nun kaybının Büyük Britanya için bir felaket olacağını" ifade etmiştir⁵². Bu durum, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Mısır - İngiliz yakınlıklaşmasını başlatmış ve Kral Faruk, İngilizlerin baskısıyla 1942'de Nahhas Paşa'yı tekrar iktidara getirmiştir⁵³. Öyle ki İngilizler, Ülkede, karşıt bir kamuoyunun oluşmasını önlemek için, Mısır'da Vafd'ı tekrar iktidara getirerek, kendilerine karşı var olan hoşnutsuzluğu gidermek istemişlerdir. Ancak Kral, perde arkasındaki Vafd'ın lideri Nahhas Paşa'nın Başbakan olmasına ısrarlı bir şekilde karşı çıkmış ve bunun üzerine İngilizler ise, Kahire'de Kral'ın sarayını kuşatarak, 4 Şubat 1942'de bölgedeki İngiliz Elçisi, Kral Faruk'a bir ultimatom vererek, ya Nahhas Paşayı Başbakan olarak atamasını, yapmadığı takdirde de ülkeden ayrılmasını söylemiştir⁵⁴. 4 Şubat olayında İngiltere Sefiri Sir Miles Lampson'nun, kullandığı bu taktikler İngiltere'nin Mısır'ın içişlerindeki kontrolünü bir kere daha vurgulamış ve bu durum milliyetçileri öfkelenmiştir. Ayrıca bu olay Mısır'ın zaten zayıflamış olan parlamenter sisteminin de çöküşünü hızlandırmıştır. Kral, aşağılanmış ve Vafd'ın gücünü kısımaya kesinlikle karar vermişti. Buna karşılık Vafd Partisi de çıkmaza düşmüştü. 1936'da bir Vafd Hükümeti'nin, Mısır'da İngiliz varlığının devam etmesi koşuluyla bağımsızlık antlaşmasını imzalaması gibi, parti bir kere daha milliyetçi ilkelerini terk etmeye ve siyasal iktidar için İngiltere ile işbirliğine hazır görünmüştü. Bundan sonraki on yıl içinde Vafd, 1942'de İngiliz tanklarının koruması altında iktidara gelmiş olmasının sonuçlarını yaşayacaktı⁵⁵.

Seçimi büyük çoğunlukla kazanan Vafd Partisi, sıkıyönetim ilan ederek, basına sansür koymuş ve İngiltere aleyhine yayın yapılmasını yasaklamıştır.

⁵¹ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.309.

⁵²Robert Mcnamara, *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East (1952-1967)*, University of Ireland, London, 2003, s.15.

⁵³ Yılmaz Daşcıoğlu, "Mısır", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.13, İstanbul, 1993, s.306

⁵⁴ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.370.

⁵⁵ William L.Cleveland, *a.g.e.*, s.228-229.

Fakat çok geçmeden İngilizler için önemini kaybeden Nahhas Paşa, 1944'te Kral Faruk tarafından iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bundan sonra da Mısır siyasetinde 1929'da Hasan el- Benna tarafından kurulan, İhvan-ı Müslimîn hareketi etkili olmaya başlamıştır⁵⁶. 1950 Ocak ayında Nahhas Paşa'nın Vafd Partisi yeniden iktidara gelmiş ve bu hükümet döneminde 1951 Ekim'inde, 1936 İngiliz- Mısır Antlaşması feshedilmiştir⁵⁷. Daha sonra Vafd Partisi Kral Faruk tarafından tekrar iktidardan uzaklaştırılmıştır⁵⁸.

Bu tarihten itibaren Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın başını çektiği Özgür Subaylar hareketi başlamıştır. Vafd Partisi ile Kral Faruk'un çatışmaları ve siyasi istikrarsızlıkların ülkeyi gittikçe artan karışıklıkların içine atması, Hür Subayların darbe kararlılıklarını her geçen gün daha da arttırmıştır⁵⁹. Tam bağımsızlık ilkesiyle yola çıkan bu hareket, ilk olarak 1952 Devrimi sonucunda Kral Faruk'u tahttan indirmiş ve ardından, İngilizlerin Mısır'ı tamamiyle terk etmesi için mücadele başlatmıştır.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nden tamamen kopan Mısır'da, hâkimiyetini iyice sağlamlaştıran İngiltere, Mısır tarafından sürekli dile getirilen bağımsızlık söylemlerini, bölgede kalması açısından tehlikeli bulmuş ve sürekli olarak imtiyazlar vererek, günü kurtarmaya çalışmıştır. Kendilerine göre Osmanlı Devleti'nden ayrılmanın bağımsızlık anlamına geldiğini düşünen Mısır yöneticileri, İngiliz hâkimiyeti döneminde tam bir sömürü düzeninin tahakkümü altına girmişlerdir. Ancak Mısır halkı, milliyetçilik duygularıyla hareket etmeye başlayınca bu defa İngilizler Kral'ı destekleyerek, Kral ile halkın arasını açmışlardır. İngilizlerin bu politikasına karşılık, Mısır bağımsızlık mücadelesinin fitilini ateşleyen Saad Zağlul, Mısır'da ilk defa ciddi bir muhalefet oluşturarak, Vafd Partisi'ni kurmuştur. Kral'a ve İngilizlere karşı açık bir savaş açan Saad Zağlul'un kurduğu ve Mısır'da liberal demokrasinin öncüsü olan parti, gün geçtikçe halk yığınlarını da etrafında toplamayı başarmıştır. Nitekim 1922'deki Mısır'a verilen bağımsızlık Vafd Partisi sayesinde gerçekleşmiştir.

Vafd Partisi'nin İngilizlere karşı bu bağımsızlık mücadelesi, Mısır'da Krallık yönetimini de sarsınca parti, Kral ile de mücadeleye başlamıştır.

⁵⁶ Yılmaz Daşcıoğlu, *a.g.m.*, s.306.

⁵⁷ Rami Ginat, "Nasser and the Soviets", *Rethinking Nasserism (Revolution and Historical Memory in Modern Egypt)*, (Edit: Elie Podeh and Onn Winckler), Florida University, 2004, s.232.

⁵⁸ Yılmaz Daşcıoğlu, *a.g.m.*, s.306.

⁵⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948 – 1988)*, Ankara, 1989, s.122.

İngiltere ise bunu fırsat bilerek sürekli olarak Kral ile Vafd arasını açmaya çalışmıştır ve nitekim de bunda başarılı olmuştur. Sürekli olarak halkın büyük çoğunluğunun oyunu alarak hükümeti kuran parti, sonradan halkın kendine olan güvenini kötüye kullanınca halkın gözünden düşmüştür. Vafd Partisi'nde başlayan iktidar hırsı, partiyi İngilizlere yakınlaştırmıştır. Halkın büyük umutlarla beklediği tam bağımsızlık için mücadele eden parti, gittikçe İngilizlerin maşası haline gelmiştir.

KAYNAKLAR

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu(Siyaset, Savaş ve Diplomasi)*, Bursa, 2008.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, C.I, Ankara, 1994.

ARMAOĞLU, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara, 1989.

ATACAN, Fulya, “Otoriteryanizm Kıskaçında Mısır”, *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, (Yayına Hazırlayan: Fulya Atacan), İstanbul, 2004.

BOTMAN, Selma, “The Liberal Age 1923–1952”, *Egypt (Modern Egypt From 1517 To The End Of The Twentieth Century)*, (Edit: M.W. Daly), Cambridge University, 2008.

CLEVELAND, L. William, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008.

ÇEÇEN, Anıl, “Arap Dünyasında Nasır Önderliği”, *Avrasya Dosyası (Arap Dünyası Özel)*, C.6, S.1, Ankara, 2000.

DAŞÇIOĞLU, Yılmaz, “Mısır”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.13, İstanbul, 1993.

DEĞERLİ, Esra Sarıkoyuncu, “Kendi Arşiv Belgeleriyle İngiltere'nin Ortadoğu Politikası”, *Onbirinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.

DUMAN, Sabit, *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, İstanbul, 2010.

GENÇOĞLU, Mustafa, *İngiliz Hâkimiyetinde Mısır (1882- 1914)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997.

GİNAT, Rami, “Nasser and the Soviets”, *Rethinking Nasserism (Revolution and Historical Memory in Modern Egypt)*, (Edit: Elie Podeh and Onn Winckler), Florida University, 2004.

GOLDSCHMIDT JR. Arthur - DAVIDSON, Lawrence, *Kısa Ortadoğu Tarihi*,(Çev: Aydemir Güler), İstanbul, 2008.

GÜLER, E. Zeynep, *Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık (Tahrir Meydanı'nda Korkuyu Yenmek)*, İstanbul, 2011

HARARİ, Maurice, *Government And Politics Of The Middle East*, America, 1967.

MANSFIELD, Peter, *Mısır İhtilali ve Nasır*, (Çev: Ergün Tuncalı), İstanbul, 1967.

MCNAMARA, Robert, *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East (1952–1967)*, University of Ireland, London, 2003.

ŞEN, Sabahattin, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, 2004.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789–1999)*, İstanbul, 2000.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere- Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945 – 1955)*, İstanbul, 2007.

YILMAZ, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e)*, Ankara, 2004.